

Janez Stanovnik: Zemlje u razvoju u svjetskoj privredi

»Informator«, Zagreb, 1965. g. str. 132.

Bogdan Ćosić

Zemlje u razvoju (nerazvijene zemlje, nedovoljno razvijene zemlje, zemlje na putu razvitka, siromašne zemlje, agrarno-sirovinske zemlje) zauzimaju sve više mjesta u svjetskoj ekonomskoj literaturi. Otkako je Rosenstein—Rodan objavio svoj rad »Problem of Industrialization of Eastern and South-Eastern Europe«, u *The Economic Journal*, vol. III, 1943. g. nastala je prava poplava literature o problemima zemalja u razvoju. To pokazuje i studija J. Stanovnika, jer se autor koristio veoma obilnom literaturom s tog područja. Sve je veći broj veoma uglednih ekonomista, profesora s različitih svjetskih sveučilišta, kao i stručnjaka iz nacionalnih i međunacionalnih organizacija koji se bave problemom razvoja zemalja u razvoju. U našoj zemlji ovome problemu se također poklanja velika pažnja. Našu zemlju ovaj problem interesira već iz toga razloga što je i sama donedavna bila nerazvijena zemlja i što ni sada nije prebrodila sve poteškoće nerazvijenosti. Zbog toga svaka studija koja se pojavi u vezi s razvojem zemalja u razvoju je dobro došla i dobro je primljena u našoj sredini. Moramo sa zadovoljstvom konstatirati da smo u 1965. g. između ostalog dobili i dvije značajne studije iz područja zemalja u razvoju. Obadvije je izdalo zagrebačko poduzeće »Informator«. To su spomenuta studija profesora J. Stanovnika, te dra Milana Mesarića: »Putevi i metodi razvoja zemalja u razvoju«.

Knjiga profesora Stanovnika »Zemlje u razvoju u svjetskoj privredi« predstavlja jedan od daljih uspješnih radova autora s područja svjetske privrede i međunarodnih ekonomskih odnosa. Knjiga je vrijedan doprinos našoj ekonomskoj literaturi s područja ekonomskog i socijalnog razvoja zemalja u razvoju toga najakutnijeg problema današnjice. »Industrijalizacija zemalja u razvoju postaje najdinamičnija i najprogresivnija snaga svjetske privrede« — kaže profesor Stanovnik. Time je ujedno izrazio i osnovnu misao svoje studije. To je nužnost borbe za industrijalizaciju zemalja u razvoju i time za stvaranje nove međunarodne podjele rada«... sam proces industrijalizacije iziskuje novu međunarodnu podjelu rada« (str. 121). Time autor ulazi u najglavniji problem zemalja u razvoju, u ključno pitanje njegovog bivstvovanja u svjetskoj privredi, a to je ujedno i najglavniji problem svjetske privrede. Jer osnovni problem suvremene svjetske privrede jeste pitanje ubrzanog razvoja zemalja u razvoju. To je ujedno i suštinski problem koegzistencije, jer koegzistencija ne može biti dok na jednoj strani postoji izobilje bogatstava, a na drugoj upravo zapanjujuće siromaštvo i bijeda svake vrste, dok postoji svjetski bogati Sjever i svjetski siromašni Jug. Autor posebno ističe (i žigoše) praksu razvijenih industrijskih zemalja, koje svojom vanjsko-ekonomskom politikom, u prvom redu politikom uvoza, utječu na formiranje za nerazvijene zemlje nepovoljne međunarodne podjele rada. Jer, nisu još prevaziđena stara shvaćanja o komparativnim prednostima u vanjskoj trgovini, koja su u suvremenim uvjetima više neodrživa. Ovdje se ne

radi o zaštiti industrije razvijenih zemalja (jer industrija nerazvijenih ih ne može ugroziti), već o politici prisiljavanja nerazvijenih na proizvodnju primarnih proizvoda i sirovina. Poznato je, naime, da je trgovina određeni vid prisile. Razvijene industrijske zemlje to čine svojom carinskom politikom, te politikom administrativnih mjera, i u prvom redu politikom kontingenata. Prosječna carinska tarifa na industrijske proizvode zemalja u razvoju iznosi 15%, a u nekim zemljama kao npr. u SAD i 20%. A pitanje izvoza industrijskih proizvoda zemalja u razvoju osnovno je pitanje njihovog daljnjeg ubrzanog razvoja. Trebamo se sjetiti da u isto vrijeme industrijski razvijene zemlje ukidaju međusobne carinske tarife i druga ograničenja. Što to znači?, pita se autor. To znači da produktivno ionako slabija industrija zemalja u razvoju mora plaćati još jedan oblik danka svoje ekonomske nerazvijenosti, koji se ovoga puta nameće administrativnim, van-ekonomskim mjerama, a ne samo putem mehanizma svjetskog tržišta. Pitanje izvoza industrijskih proizvoda zemalja u razvoju bitno je pitanje razvoja ovih zemalja. To je pitanje nove međunarodne podjele rada, koja jedino može razviti nove međunarodne ekonomske odnose. Ali to nije samo pitanje zemalja u razvoju. To je ujedno i pitanje daljnjeg razvoja razvijenih zemalja. Jer ukoliko nerazvijene zemlje budu povećavale svoje izvozne kapacitete, a industrijski proizvodi su osnovni pokretači toga povećanja, onda će utoliko one i povećavati svoje uvozne kapacitete, u prvom redu uvoz investicione opreme, koju izvoze razvijene zemlje. To danas već uviđaju neki napredniji zapadni ekonomisti. Ali, po riječima autora, ima još dosta onih koji na konzervativan način gledaju na potrebu ubrzanog razvoja zemalja u razvoju, a time i na razvoj svjetske privrede u cjelini, u smislu uspostavljanja istinske svjetske ekonomske integracije. A bez razvoja zemalja u razvoju ne može biti istinske koegzistencije. »Svuda gdje god postoji siromaštvo, postoji i opasnost za blagostanje«, kaže se u deklaraciji Međunarodne organizacije rada još 1944. g., što je u uvodu svoje studije citirao profesor Stanovnik. Zemlje u razvoju neznatno učestvuju u industrijskom izvozu svijeta. U 1961. g. od 62,3 milijarde dolara industrijskog izvoza svijeta na zemlje u razvoju otpadalo je svega 2,6 milijardi dolara. Godišnji tempo porasta industrijskog izvoza zemalja u razvoju manji je od godišnjeg tempa porasta industrijskog izvoza razvijenih zemalja. U posljednjim godinama ovaj tempo rasta iznosi u zemljama u razvoju 6,5%, a u industrijski razvijenim zemljama 8,7%. U cjelokupnom izvozu industrijskih proizvoda pojedinih razvijenih zemalja, uvoz iz zemalja u razvoju predstavlja neznatan dio: u Italiji 1,2%, u Francuskoj 3,9%, u Njemačkoj 3,8%. Nešto veći postoci su u uvozu SAD i Velike Britanije, ali tome su uzrok posebni razlozi. Udio uvoza industrijskih proizvoda iz zemalja u razvoju u nacionalnom bruto-proizvodu razvijenih zemalja iznosi svega 0,4%, u SAD čak 0,1%. Iz toga se vidi da su bez svake osnove teorije o tzv. »neorganiziranom tržištu«, koje bi navodno nastalo, kad bi se zadovoljio uvoz industrijskih proizvoda iz zemalja u razvoju. Zbog politike dampinga i sl. ta teorija služi samo kao paravan težnjama da se održi stara međunarodna podjela rada, koja je dovela nerazvijene zemlje u položaj agrarno-sirovinskih privjesaka razvijenih zemalja. Zbog toga profesor Stanovnik ima potpuno pravo kada se zalaže za potpunu liberalizaciju uvoza industrijskih proizvoda iz zemalja u razvoju. Jer, dodajemo sa svoje strane, praksa koju su do sada provodile visoko razvijene industrijske zemlje ne razlikuje se od kolonijalnih metoda i predstavlja oblike neokolonijalizma. To se naročito odnosi na praksu integracionih grupacija razvijenih kapitalističkih zemalja, koje ukidaju carinska i druga ograničenja u međusobnoj ekonomskoj razmjeni i na taj način dovode zemlje u razvoju još u teži i delikatniji položaj. Isti slučaj je i s tzv. »Kennedyround«. Treba napomenuti da su carine za sirovine veoma niske, u većini slučajeva uopće ne postoje, dok su carine na svaki oblik dodanog rada veoma visoke, za neke proizvode i do 30% od njihove vrijednosti.

I socijalističke zemlje nisu do sada mnogo učinile na tom području. Razlozi su poznati, objektivne su prirode, ali ima dosta i subjektivnih slabosti. Jer kako pravdati činjenicu da 51% ukupnog industrijskog izvoza

zemalja u razvoju ide u razvijene kapitalističke zemlje, a svega 3% u socijalističke zemlje. To je veoma mali udio i neopravdano nizak. Zato autor smatra da je povećanje izvoza u socijalističke zemlje jedna od mogućnosti za povećanje izvoza nerazvijenih zemalja. Druga mogućnost je povećanje izvoza u same zemlje u razvoju. Mislimo da je ova prva mogućnost realna, a druga dosta ograničena. Iz svega što smo do sada rekli možemo zaključiti koju glavnu temu tretira studija J. Stanovnika. Studija profesora Stanovnika obiluje mnogobrojnim, vrlo korisnim podacima, što pokazuje da se autor vrlo suvereno kreće u ovoj problematici, kao i to da mu je poznata mnogobrojna svjetska literatura o ovom problemu. Šteta je da autor ove podatke i mnogu citiranu literaturu nije iskoristio i za veća teoretska zaključivanja, koja je mogao iz njih izvesti. To se u prvom redu odnosi na mehanizam svjetskog tržišta i međunarodne eksploatacije, probleme akumulacije i sl. Mislimo da mu to ne bi predstavljalo nikakav problem, s obzirom na to da se tim problemima već ranije bavio u nekim svojim radovima.

Knjiga J. Stanovnika podijeljena je na 7 poglavlja, te uvodno poglavlje. U uvodu autor postavlja cilj istraživanja, ističe zadatke koji stoje pred suvremenim društvom u pravcu pojačanja napora za industrijalizaciju zemalja u razvoju. Ističe se potreba promjene socijalne strukture u zemljama u razvoju, koja se mora prilagoditi procesu industrijalizacije. Ističe se da je industrijalizacija i ubrzani razvoj zemalja u razvoju *conditio sine qua non* koegzistencije.

Prvo poglavlje nosi naslov »Zemlje u razvoju«. Pod ovim naslovom obrađuju se pitanja kao što su: 1. Sjever i jug, 2. Problem u međunarodnoj trgovini, 3. Uzroci zaostalosti u zemljama u razvoju, 4. Brzi porast stanovništva, 5. Anahronistička socijalna struktura, 6. Ovisnost o svjetskim tržištima. Kako se već iz rasporeda građe vidi, ovo poglavlje donosi osnovna obilježja zemalja u razvoju, ono tretira uzroke ekonomske nerazvijenosti, govori o socijalnoj strukturi u tim zemljama i o nužnosti njezine promjene, zatim o brzom porastu stanovništva, koji je mnogo veći od porasta u ostalim razvijenim zemljama, te o ovisnosti ovih područja o svjetskim tržištima. Najvažniji dio ovog poglavlja jeste ono koje govori o uzrocima zaostalosti zemalja u razvoju. Ovdje je dokazano da se jaz između razvijenih i nerazvijenih stalno povećava, što predstavlja osnovni problem današnjice. »Doživjeli smo revoluciju u nauci i tehnici, u politici oslobođenjem naroda,« kaže profesor Stanovnik, »ali istinska revolucija u svjetskoj privredi nam još predstoji« (str. 12). Profesor Stanovnik je naveo mnogobrojne, korisne i dragocjene podatke o kretanju svjetske trgovine i o kretanju trgovine zemalja u razvoju, kao i o zavisnosti ovih zemalja o svjetskim tržištima.

Drugo poglavlje nosi naslov »Privredni i socijalni razvitak«. Pod ovim poglavljem se obrađuju slijedeća pitanja: 1. Rast i razvitak, 2. Akumulacija kapitala, 3. Balansirani ili nebalansirani razvitak, 4. Laka i teška industrija, 5. Mali i veliki pogoni, 6. Supstitucija uvoza ili specijalizacija za izvoz, 7. Poljoprivreda i industrija. Kako se vidi, cilj ovog poglavlja je odgovor na pitanje teorije razvoja nerazvijenih zemalja, na pitanje metoda i puteva toga razvitka. Za profesora Stanovnika nema alternative. Jedina alternativa jeste ubrzani privredni i socijalni razvoj. A osnova takvog razvoja jeste industrijalizacija.

Treće poglavlje studije profesora Stanovnika nosi naslov »Međunarodna politika i privredni razvitak«. Tu su slijedeća pitanja: 1. Međunarodna trgovina—lokomotiva privrednog razvitka, 2. Nove tendencije u strukturi međunarodne trgovine, 3. Industrijski izvoz, 4. Odnos cijena u trgovinskoj razmjeni, 5. Nova međunarodna podjela rada. U ovom poglavljju autor izučava korelaciju između privrednog razvoja i kretanja vanjske trgovine. On ispituje tzv. koeficijent vanjske trgovine.

»Primarni proizvodi« je naslov četvrtog poglavlja rada J. Stanovnika. To je uvijek akutni problem privrede zemalja u razvoju, a time i cjelokupne svjetske privrede. Ovdje autor obrađuje ova zanimljiva pitanja: 1. Zemlje u razvoju u svjetskoj primarnoj proizvodnji i trgovini, 2. Industrijski

razvijene zemlje u svjetskoj primainoj proizvodnji i trgovini, 3. Trgovinska politika i primarni izvoz, 4. Tehnološka revolucija i supstitucija, 5. Nestabilnost sirovinskih tržišta. U ovom poglavlju autor ističe značaj koji zemlje u razvoju imaju u proizvodnji primarnih proizvoda, kao i značaj koji proizvodnja ovih proizvoda ima za Zemlje u razvoju. Izvoz ovih proizvoda sačinjava 9/10 izvoza zemalja u razvoju. Ali porast svjetskog izvoza ovih proizvoda nije adekvatan porastu industrijske proizvodnje i porastu industrijskog izvoza.

Pitanja privrednog razvoja i strukture vanjske trgovine, tendenciju u izvozu industrijske robe iz zemalja u razvoju, smetnje izvozu industrijske robe iz tih zemalja, i puteve za povećanje industrijskog izvoza zemalja u razvoju, profesor Stanovnik promatra u petom poglavlju svoga rada, koje nosi naslov »Nova međunarodna podjela rada«. Već iz samog rasporeda građe se vidi kojim pitanjima autor u ovom poglavlju poklanja naročitu pažnju. To su pitanja ubrzane industrijalizacije, a u vezi s time autor se zalaže za potrebu razvijanja njihovog industrijskog izvoza, i na tome putu treba se boriti za otklanjanje svih prepreka.

Šesto poglavlje studije profesora Stanovnika nosi naslov »Financiranje trgovine i razvitka. U ovom dijelu svog rada autor razmatra slijedeća pitanja: 1. Trgovina i pomoć, 2. Tendencija u međunarodnom financijskom razvitku, 3. Prezaduženost zemalja u razvoju, 4. Deficit platne bilance zemalja u razvoju, 5. Potrebe zemalja u razvoju za međunarodnim financiranjem, 6. Vidovi međunarodnog financiranja privrednog razvitka. U ovom poglavlju autor naglašava akutni problem financiranja trgovine i razvitka zemalja u razvoju. Autor odbacuje alternativu, »trgovina, a ne pomoć«, kao i »pomoć, a ne trgovina«. Logičan zaključak iz ovoga jeste da je autor u stvari za devizu: »pomoć preko trgovine«.

Posljednje poglavlje knjige J. Stanovnika nosi naslov »Industrijalizacija i svjetska privreda«. U ovom poglavlju razmatraju se slijedeća pitanja: 1. Industrijalizacija i izvoz zemalja u razvoju, 2. Industrijalizacija i uvoz zemalja u razvoju, 3. Industrijalizacija i nova međunarodna podjela rada, 4. Ekonomska adaptacija u razvijenim zemljama, 5. Geografska diverzifikacija, trgovine i koegzistencija. »Sam proces industrijalizacije iziskuje novu međunarodnu podjelu rada,« kaže profesor Stanovnik. Industrijalizacija utječe na međunarodnu trgovinu u vidu snižavanja učešća primarnih proizvoda u ukupnoj svjetskoj trgovini.

Knjiga profesora Stanovnika predstavlja značajan napor autora u rasvjetljavanju jednog od najakutnijih problema suvremenog svijeta. Proces raspadanja kolonijalizma kojeg smo doživjeli u jednoj generaciji bit će uspješno završen samo onda ako se zemljama u razvoju i stvarno prizna pravo na ubrzani privredni razvitak, industrijalizaciju i punu aktivizaciju svih njihovih unutrašnjih izvora i snaga. Međunarodna zajednica mora svojim sredstvima pomoći ovaj razvoj, jer je to u interesu i nje same, kao i razvoj koegzistencije, koja je danas neophodan uvjet za napredak svih zemalja u svijetu i svake pojedinačno. Rad J. Stanovnika može poslužiti svima onima koji se bave problemom razvoja, kao i onim naučnim radnicima koji žele da teoretski oformljaju probleme iz suvremene međunarodne privrede. Šteta je da autor nije na kraju ovoga, inače uspješnog rada, dao i popis literature, jer bi to još više doprinijelo vrijednosti njegovog rada, kao i onima koji će ga koristiti u svome naučnom istraživanju.